

A BIBLIOTHECA ROSSIANA.

Nemrégiben azt olvastuk egy-két ujságban, hogy a Bibliotheca Rossiana eladó; ez a hír, mely tudomány- és könyvkedvelő szakférfiakra nézve nem lehet közömbös, indokoltá teszi, hogy vázlatos képet adjunk a hírneves könyvtárról, különösen pedig arról, hogy az hungarikumok szempontjából bennünket közelebbről érdekel-e?

A Bibliotheca Rossiana könyvkedvelők és szakemberek előtt régóta ismeretes anyagának rendkívül értékes voltáról. A könyvtár létesítője, Cav. Gian Francesco de Rossi ritka érzékkel, hozzáértéssel és nagy anyagi áldozatokkal hozott össze oly időben, amikor ez még lehetséges volt, kodexekből, inkunabulumokból és főleg XVI. és XVII. századi nyomtatványokból álló nagybecsű gyűjteményt, mely legújabb időben a szakköröket is élénken kezdi foglalkoztatni.

Igy a bécsi cs. k. Tudományos Akadémia értekezései közt 1909-ben látott napvilágot Eduard GOLLOB «Die Bibliothek des Jesuitenkollegiums in Wien XIII. (Lainz) und ihre Handschriften» c. dolgozata, mely a könyvtár történetéről, állományának összetételéről és tudományos értékéről teljes tájékoztatást ad. Ugyancsak GOLLOBTÓL szintén a bécsi Tudományos Akadémia értekezései között jelent meg 1910-ben a Rossi-féle könyvtár görög irodalmi vonatkozású kodexeinek tudományos leíró katalógusából az I. rész (Die griechische Literatur in den Handschriften der Rossiana in Wien. I. Theil. Wien, 1910.). E kiadvány II. része ezidőszent van sajtó alatt.

A Rossiana festett kéziratairól Hans TIETZE műve ad fogalmat (Die illuminierten Handschriften der Rossiana Wien—Lainz. Leipzig, 1911.), mely 381 festett kodexet ír le mutatványok kísé-

retében, közte MÁTYÁS király ismeretes 1469. évi missaléját, mely magyar szempontból a kéziratok legértékesebb darabja. A szép kiadvány rövid ismertetése folyóiratunk 1911. évi folyamában olvasható.

Ezen kiadványok és egyéb idevágó közlemények alapján ismerjük a könyvtár történetét, melynek multjából figyelemreméltó mozzanatok a következők:

ROSSI lovag, Luiza Charlotta BOURBON hercegnőnek második férje, aki kiváló filológus és régész volt, azt a törekvését, hogy értékes ritka könyvekből könyvtárat gyűjtsön össze, 1838 óta valósíthatta meg, amikor a BOURBON hercegnek férjévé lett. A hercegnő fejedelmi vagyona könyvgyűjtési szenvedélyének kielégítésére, tudása, alapos képzettsége és összeköttetései Európa legkiválóbb könyvismerőivel, az anyagnak ritka szakértelemmel való összeválogatására képesítették őt. 1838-ban megkezdett gyűjtését lankadatlan buzgalommal folytatta 1854-ben történt haláláig. Társadalmi állása, anyagi eszközökben való bővelkedés, valamint az akkor ritkaságok gyűjtésére még kedvező viszonyok oly helyzetbe juttatták őt, hogy rendkívül nagyértékű, nem egy tudományra szorítókozó, hanem a tudományok és az irodalom összességét felölelő s kiváló szakértelemmel összeválogatott gyűjteményt hozhatott létre.

ROSSI halála után özvegye, a hercegnő, 1855-ben ismét férjhez ment és egyúttal intézkedett elhunyt második férje könyvtárának jövődő sorsa felől. Rossinak életében sokszor kifejezett óhaja az volt, hogy könyvtára maradjon együtt, azt ne darabolják szét. Özvegye ezt a szándékot oly módon valósította meg, hogy a könyvtárat a római jezsuita-kollégiumnak ajándékozta s azt a rendházba át is szállíttatta. Az ajándékozó okirat 5. és 6. pontja azt a rendelkezést tartalmazza, hogy a rend teljes feloszlata esetén a könyvtár tulajdonjoga a mindenkor uralkodó ausztriai császárra szálljon; ha pedig végleges feloszlata helyett a rend kizavartatnék vagy kiutasítatnék arról a helyről, ahol a könyvtárat őrzik, a könyvtár tulajdonjogának megvédése a mi uralkodónknak, mint osztrák császárnak jogkörébe essék. Mikor 1873-

ban a jezsuiták római rendházát az olasz királyi kormány részéről a feloszlítás veszedelme fenyegette, vatikáni nagykövetségünk felszólítást kapott, hogy e könyvtárra uralkodónk jogait óvja és a könyvtárat az olasz királyi kormány részéről történhető konfiskálás elől védelmezze meg. Erre a könyvtárat 53 nagy ládába csomagolva a nagykövetség palotájába, a Palazzo di Veneziaába vitték át. Rómából Öfelsége óhajára és költségére Rossi gyűjteményét 1877-ben Bécsbe szállították és itt előbb a jezsuiták belvárosi házában helyezték el, honnét a hely alkalmatlan volta miatt, ismét Öfelsége hozzájárulásával, 1895-ben a jezsuiták lainzi rendházába vitték, ahol jelenleg is van.

A lainzi rendház első emeletén egy tágas teremben, melyet két oldalról 3—3 ablak világít meg, nyitott állványokon és két sor tárlóban van a könyvtár elhelyezve. Az első benyomás, melyet az a szemlélőre tesz, rendkívül kedvező. A könyvek, alig néhány megtartott régi kötés kivételével, mind egyformán vannak kötve. A Rossi-féle tipikus kötési táblák igen tetszetősek: világosbarna bőrkötés, gazdagon aranyozott háttal és táblákkal; a kötés védelmére a könyveknek túlnyomó része még külön védőtokban van elhelyezve. Ennek következtében a darabok teljes épségben maradtak fenn, mert Rosssnak kiváló gondja volt arra, hogy mindenből a legtisztább és legépebb példányok jussanak birtokába s azok érintetlen szépségükben maradjanak meg.

Hygo Rossi ritkaságokban, kodexekben és inkunabulumokban ily rendkívül gazdag gyűjteményt hozhatott össze, ezt elsősorban annak a körülménynek köszönhetette, hogy a Domenico CAPRANICA bibornok (megh. 1458.) által alapított kollegium könyvtárának sikerült legnagyobb részét megszereznie. A ROSSIANA 191 középkori kodexéről ma is megállapítható, hogy azok a Collegium Capranicense könyvtárából valók. Rossi minden alkalmat felhasznált gyűjteménye gazdagítására és főleg Olaszország nyújtott számára gazdag zsákmányt. Az ő tulajdonába kerültek: GRIMANI bibornok könyvtárának darabjai, luccai, valombrosai, nápolyi, velencei, veronai stb. kolostorok könyvei; ügynökei és megbízottai Németországból is gazdag anyagot szereztek számára, így:

karinthiai, tegernseei, erfurthi, paderborni, nürnbergi, konstanzi stb. eredetűeket. A firenzei Akademia Crusca, továbbá korának legkiválóbb könyvismerői tanácsokkal látták el Rossit, felhívták figyelmét egyes megszerezhető ritkaságokra és Rossi nem mulasztotta el az alkalmat s nem kímélte a költséget és fáradságot, hogy minden megszerezhető ritkaságnak és régi szép könyvnek birtokába jusson.

A mintegy 9000 kötetet kitevő könyvanyagának tartalmi szempontból egységes, egyirányú tudományos jellege nincs. Ahogy a rendelkezésre álló kitűnő katalógusokból megállapítható, Rossi egyformán gyűjtötte a teologia, a klasszikus és újabbkori irodalom, a történelem és jogtudomány körébe tartozó munkákat, ha azok bármily tekintetben nevezeteseek. Minthogy gyűjteményének legnagyobb része Olaszországból került ki, természetes, hogy elsősorban olaszországi irodalmi termékek dominálnak. Az anyag gazdagsága bezárólag a XVI. század végéig tart, a XVII. századtól kezdve lényegesen megcsappan a könyvek száma. Sajnos, hogy amily nagyértékű a gyűjtemény az általános tudományosság, bibliografia és bibliofília szempontjából, magyar nemzeti szempontból, néhány nagyértékű darab kivételével, melyekről később megemlékezés történik, alig tartalmaz említésreméltót.

A Rossi-könyvtár anyaga három nagy csoportra osztható: ezek I. kéziratok, II. inkunabulumok, III. egyéb nyomtatványok.

I.

A kéziratok száma összesen 1173, melyek iratásuk kora szerint ekkép oszlanak meg: A X. századot 3, a XI.-et 8, a XII.-et 24 kézirat képviseli; 60-nál több kézirat a XIII., 300-nál több a XIV. és mintegy 600 a XV. századból való, a többi, 100-nál több, kézirat megoszlik a XVI.—XIX. század közt.

Nyelv tekintetében természetesen latinnyelvű a legtöbb kézirat, amennyiben 764 tisztán latinnyelvű és 96 olyan kodex van, amely vegyesen más nyelvű szöveget is (olaszt, franciát, németet, görögöt stb.) tartalmaz. A latin után az olasz nyelv következik 150 codexszel, majd a német 42 egynyelvű és 15 vegyesnyelvű

darabbal. A görög kodexek száma szintén 42, amihez még 2 töredék és 4 vegyesnyelvű járul. Van azután 37 hébernyelvű kézirat, 22 török-arab. Egyes darabok találhatóak francia (5), malabári (3), perzsa (2), vlám (2), spanyol, kínai, japáni nyelveken. Van egy egyiptomi papirusztöredék is. A legrégebb kéziratok közt nevezeteseek: BEDA Venerabilisnak két X. századi kodexe, egy Himnárrium a X. századból, egy tegernseei (hires kora középkori könyvíró-műhely) eredetű misszále a XI. századból stb.

Ami a kodexek tartalmi érdekességét illeti, azokban az egyházi és világi irodalom kiváló művei rendkívüli gazdagsággal vannak képviselve, így pl. Aquinoi szent TAMÁST 15, szent ÁGOSTONT 35, szent BERNÁTOT 9, Aranyszájú szent JÁNOST 8, Nagy GERGELY pápát 12, szent JEROMOST 21 kodex képviseli.

A római és görög klasszikusok közül: ARISTOTELES 11, CICERO 24, HORATIUS 3 (köztük egy XIII. századi), OVIDIUS 13, SENÉCA 10, TERENCEIUS 9 kézirattal szerepel a sorozatban.

A középkor íróinak és költőinek munkái szintén több kodexben találhatóak a könyvtár polcain. Így AENEAS SYLVIUS munkái 3, ARETINUSÉ 7, BOCCACCIOÉ 9, DANTEÉ 6, PETRARCAÉ 13 kodexben vannak meg.

Természetes, hogy egyházi és vallásos tárgyú kéziratoknak is nagy a száma. Így van a gyűjteményben 21 biblia, 14 evangeliarium, 23 breviarium, 11 pszalterium, 47 imádságos könyv (officium beatae Mariae virginis), köztük egy bibor pergamenre írt és gazdagon kifestett díszdarab a XVI. század elejéről. Írott misszále van 16 db és köztük található a gyűjteménynek az a kézírata, mely reánk nézve a legnagyobb értéket képviseli.

Ez az a hires Corvin-misszále, melyet MÁTYÁS király 1469-ben a magyarországi eredetű TAMÁS ferencendi szerzetesnek ajándékozott, amelynek címképpen Mátyás király legrégebb hiteles arcképe látható. A kodexnek írója és festője bécsi ember (GEORIUS cathedralis et institor in Vienna). A kodex irodalmunkban régóta ismeretes, kiállításainkon közszemlére volt kitéve; nem tartozik ugyan az egykori budai kir. könyvtár darabjai közé, hanem mint MÁTYÁS királynak ajándéka, mely a király arcképével, címerével és

provenienciára vonatkozó adatokkal el van látva s mely ily módon még nagyobb ritkaságok közé tartozik, mint a Bibliotheca Corvina egykori darabjai, reánk nézve igen nagy értéket képvisel.

A kéziratok hosszú sorában ezen értékes darab mellett alig akad olyan, mely hazánkra vonatkozó tartalmánál fogva minket közelebről érdekelne. Csak egy-két olyan kodex van, melyben közvetett magyar vonatkozások találhatók, ilyen pl. a szent Erzsébet legendának egy XIV.—XV. századi kódexe, a bazeli, konstanzi és sienai zsinatok aktáinak két XV. századi kézirata, CAPISTRAN János beszédeinek XV. századi kódexe stb.

A kodexek közül 381 drb festett, miniatűrös kézirat, ami rendkívül nagy szám és a könyvtár értékét nagyban emeli. Ezeket az illuminált kéziratoskat TIETZE említett kiadványából pontosan leírva ismerjük.

Tudományos tekintetben Rossi kéziratait a kutatás kellőképmég nem értékesítette, minék az az oka, hogy a könyvtár, bár használata elvileg sohasem ütközött akadályokba, hosszú ideig nehezen volt hozzáférhető.

II.

Az inkunabulumok száma a betürendes katalogus szerint 2247; ez oly rendkívüli gazdagság, aminővel kevés nagy könyvtár dicsekedhetik. Így pl. a Nemzeti Múzeum Orsz. SZÉCHÉNYI könyvtárában az inkunabulumok száma alig haladja meg az ezret.

Az inkunabulumok legrégebb darabja a GUTENBERG-féle 1454. körüli mainzi kétkötetes bibliának első kötete, mely így magában is igen nagy értéket képvisel. Ehhez korra legközelebb esik LACTANTIUS subiacoi kiadása 1465-ből.

Az inkunabulum-sorozatban sűrűn jönnek elő kitűnően konzervált, hártýára nyomtatott példányok. Leggazdagabban az olaszországi könyvnyomtató műhelyek képviselvék; alig van olaszországi nyomda, melynek 1500-ig megjelent termékei közül a legnevezetesebbek meg ne volnának. Olaszország után németországi nyomdáké az elsőség. Hiányoznak a sorozatból a spanyol-

országi inkunabulumok, melyek abban az időben, amikor Rossi gyűjtött, még úgyszólván teljesen ismeretlenek voltak a bibliografusok előtt. És természetesen hiányzik a budai könyvnyomda eddig ismert két terméke is.

Tartalmi szempontból az inkunabulumok anyaga hasonlít a kodexekéhez. Ókori görög, latin írók, szentatyák, középkori írók és költők, úgyszintén egyházi könyvek sok kiadásokkal képviselvek a sorozatban.

Igy pl. AESOPUS 9, ARISTOTELES 40, CICERO 37, HORATIUS 7, JUVENALIS 8, LACTANTIUS 11, LIVIUS 12, OVIDIUS 13, PLINIUS 10, PLUTARCHUS 11, SENECA 16 inkunabulumban van meg. A szentatyák és egyházi írók közül S. ANTONIUS 36, Aquinoi szent TAMÁS 40, szent ÁGOSTON 46, szent BERNÁT 13, BEROALDUS 14, CARACCIOLUS Rob. Quadragesimaleja és szentbeszédei 17, Arany-szájú szent JÁNOS 11, GERSON és az *Imitatio Christi* 26, Nagy GERGELY 13, szent JEROMÓS 35, SAVONAROLA 37 inkunabulummal szerepelnek e gyűjteményben.

A középkori írók művei közül AENEAS SYLVIUSTÓL 24, ARETINUSTÓL 9, BOCCACCIOTÓL 13, DANTETÓL 10 (ezek között legrégebb a mantuai 1472-iki kiadás, ami nagy ritkaság) és PETRARCATÓL 17 inkunabulum van.

Biblia van 44, a pszalteriumok és misszálék száma 8—8, azonban ezek között egyetlen egy magyar vonatkozású sincs, pedig ilyesmi az esztergomi, pécsi, erdélyi egyházmegyék, valamint a pálosrend részére az inkunabulumok korában különösen velencei nyomdákban több került ki.

Az ősnymtatványok között minket közelebről érdeklő hungaricum több akad, melyek azonban az Országos SZÉCHÉNYI-könyvtárban csaknem kivétel nélkül megvannak, ilyenek: a SCHEDEL-HARTMANN krónikának latin és német kiadásai, a TURÓCZI krónikának brünni és augsburgi kiadásai, MICHAEL DE HUNGARIA: *Sermones praedicabiles*, Strassburg, 1490., GALEOTTUS: *Liber de homine*, év nélkül, MAHOMET epistola magni Turci, év nélkül stb.

III.

A nyomtatott könyvek csoportja 5000-nél több darabot foglal magában. Ezeknek túlnyomó része a XVI. századra esik. A XVII. századtól apad a könyvek száma. Rossi legfiatalabb beszerzései a múlt század 50-es éveinek kezdetéről valók. Van ugyan néhány még fiatalabb könyv is a gyűjteményben, ezek azonban jobbra bibliografiai segédművek vagy a Rossi-könyvtárról szóló kiadványok, melyeket utólag csatoltak a könyvtár állományához.

A könyvanyag épűgy, miként a kéziratok és inkunabulumok, nem szorítkozik valamely speciális tudománykörre. Rossi általában tudományos vagy bibliografiai értékű, jó fenntartású könyveket gyűjtött, melyek között nagy számot tesznek ki költők kiadásai és különösen metszetekkel ellátott munkák. Igen nagy számmal van képviselve a XVI. századi protestáns és hitvitázó irodalom is.

A könyvanyagnak talán legértékesebb darabja a MIKSA császár-féle THEUERDANK 1517-iki kiadásának egy remek hártypéldánya. E kifestetlen példány érintetlenségénél, kitűnő konzerválásánál fogva szépségben felülmulja a bécsi udvari könyvtár, a berlini kir. könyvtár és az orsz. SZÉCHÉNYI-könyvtár példányait, melyeket eddig a legszebbeknek tartottak.

Hogy mily nagy számmal vannak egyes írók és művek a könyvanyagban képviselve, tájékoztatásul álljon itt egy kis statisztika: ARIOSTO kiadásainak száma 48, biblia és egyes szentírásrészek kiadása van 114, BOCCACCIO 62, JULIUS CAESAR 28, CERVANTES 9, CICERO 93, DANTE 22, GALILEI 16, HERODOTOS 17, HOMEROS 31, HORATIUS 16, JUVENALIS 12 stb. stb. kiadásban vannak meg. Imádásos könyv (Horae beatae Mariae virginis) van 23, ezek között bibliofil szempontból kiváló becsűek azok, melyek Párisban, JEAN LE PETIT könyvnyomtató műhelyéből kerültek ki.

Természetes, hogy ily gazdag anyagban magyar vonatkozású munkák is akadnak, azonban korántsem oly mennyiségben, mint várnók. Így csodálatosképen hiányzanak azok a nagyszámú Relazionék,

Gazetták és egyéb történelmi tartalmú nyomtatványok, melyek a XVI.—XVII. század folyamán különösen Olaszországban nagy számmal jelentek meg és telvék a török ellen vívott harcok leírásával s ezáltal magyar vonatkozásokkal. Az igaz, hogy e nyomtatványok bibliofil szempontból nem tartoznak azok közé, aminőket ROSSI szépségük és ritkaságuk miatt gyűjtött. Hogy miféle magyar vonatkozású könyveket őriz a gyűjtemény, álljon itt ezekből egy kis mutatvány:

GEORGIEWITZ: De afflictione Christianorum cum Turcis 1545; ugyanattól: Libellus... diversas res Turcarum tradens. Roma, 1552; u. a.: Profetia dei Turchi. Roma, 1553; La guerra d'Attila flagello di Dio é. n.; BIZARI PIETRO: Historia della guerra in Ungheria (1564—8). Lyon, 1569 stb. stb.

Az újabb, XIX. századi minket érintő termékekből megvannak pl. az ilyenek:

DEÁKY Zsigmond: Elegia egy falusi temetőre, Gray Tamás után. Róma, 1827., u. a.: Grammatica Ungherese ad uso degl' Italiani. Roma, 1827 (dedikációs díszpéldány). ENDLICHER: Catalogus codicum philologicorum. Wien, 1839.; u. a.: Die Gesetze des h. Stephan. Wien, 1849. BUDIK: Entstehung und Verfall der Bibliothek des Mathias Corvinus. Wien, 1840. s ilyenek.

Ez az általánosságban tartott rövid tájékoztató is igazolja, hogy a Rossi-könyvtár méltán megérdemli azt a jó véleményt, melyet felőle hozzáértő szakemberek nyilvánítottak s ezért, bármi legyen is a könyvtárnak jövő sorsa, a tudományosságának nagy érdeke, hogy az a jövőben is könnyen hozzáférhető.

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.